

KARDEŞLİK BİRLİKTEN ÇOK ETNİKLİLİĞE (Tito Yugoslavya'sından, UNMIK Kosova'sına Değişimin ve Dönüşümün Portresi)

Esin MUZBEG

ÖZET

Balkanlarda ne Doğu Bloğunun katı bir sosyalizmini yaşayan, ne de batı dünyasının demokrasi anlayışıyla şekillenen Eski Yugoslavya'da etnik kimliklerin tanımlanışı ve pratik hayata yansımaları bugün bu coğrafyalarda kurulan ülkeler için de bir teamül oluşturmuştur. Bu makalede, eski Yugoslavya'nın Cumhuriyetlerinden birinin – Sırbistan'ın - özerk bir bölgesi olan Kosova'da yaşayan etnik kimliklerin tanımlanışı ve konumlanışı tarihsel bir perspektif içinde Tito Yugoslavya'sından, bugünkü Kosova'ya giden bir eksenle ele alınmaktadır. Tanımlamalarda esas alınan nirengi noktaları, dönemin ve bugünün anayasaları olmakla birlikte, sistemin işleyişi bakımından ulusal – etnik kimliklerin tanımlanışı, toplumsal olarak çoğunluk karşısında konumlanışı ve bunun pratik hayata yansımaları değerlendirilmektedir. Sonuç olarak tanımlamalarda değişimin ve dönüşümün izleri takip edilirken, pratikte sadece söylemsel bir değişimin daha çok ise dönüşümün gerçekleştiği gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır.

Eski Yugoslavya için, dönüşse bile değişmeyen bir gerçek bu bölgenin çok uluslu – çok etnikli bir yapıya sahip olduğudur. Bu etnik mozaik yapıyı tanımlamak adına dönemin rejimleri farklı tanımlamalar yapmanın yanı sıra bu ahengi korumak için çeşitli popüler söylemler de geliştirmişlerdir. Bunlardan en çarpıcı olanı, Tito Yugoslavya'sı için '**kardeşlik birlik**' iken, bugünkü Kosova için '**çok etnikliktir.**'

İşte bu çalışmada, Tito Yugoslavya'sından günümüz Kosova'sına kadar kabul edilen Anayasalarda etnik kimliklerin tanımlanması ve bu tanımların pratik hayata yansımaları – uygulanması - meseleleri incelenerek, geçmişten günümüze doğru kardeşlik birlik söyleminin, çok etnikliğe dönüşüm süreci değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kardeşlik – birlik, çok etniklilik, 1974 Yugoslavya Anayasası, 2008 Kosova Anayasası,

GİRİŞ

Bir devletin ve o devleti oluşturan toplumun nasıl ilişkiler yumağı içinde olduğunu, toplumun farklı katmanları arasında yönetsel düzenlemelerin nasıl ayarlandığını görmek için incelenebilecek en iyi metinlerden biri şüphesiz ki anayasalardır. Bu makalede de anayasalar (1974 Yugoslavya Anayasası ve 2008 Kosova Anayasası) temel nirengi noktaları olarak belirlenerek Tito Yugoslavya'sından günümüz Kosova'sına etnik yapıların nasıl tanımlandığı, aralarındaki ahengin nasıl sağlandığı ve çoğunluk toplumunun karşısında nasıl konumlandığı ele alınacaktır.

Birinci bölümde etnik temelli tüm tanımlamaların sorunsalı üzerine kavramsal bir çerçeve çizildikten sonra, ikinci bölümde anayasaların ve sistemin temel düzenlemeleri ile etnik ilişkilerin bir çerçeveye oturtuluşu ele alınacaktır. Son bölümde de bu çerçevenin pratiğe yansımaları değerlendirilecektir. Bu incelemenin sonucunda rejimlerde ve bu rejimlerin yönetim sistemlerinde büyük değişikliklerin olmasına rağmen, etnik kimliklerin tanımlanması ve birbiri ile ilişkilerine bir ayar verilmesi bakımından çok da farklı düzenleme ve uygulamaların olmadığı, değişimden çok bir dönüşümün yaşandığı ifade edilecektir.

Her iki dönem incelenirken ve zaman zaman kıyaslanırken, dönemin ideolojileri ve rejimleri tarafından üretilen kavramlar, taşıdıkları anlamları ile birlikte kullanılacaktır. Örneğin ‘ulus ile halklar’ sosyalist Yugoslavya’nın bir kavramı olarak kullanılmaktadır ve bu kavramın içine yüklenen anlamlar muhafaza edilmektedir. Ulus ile halklardan kastedilen, çoğunluk toplumu ile azınlık toplumdur. Yani ülkede yaşayan ana unsur milletler ile milli azınlıklar kastedilmektedir. Tabii, ulus ile halklar sadece birlikte kullanıldığı zaman halklar kavramı azınlık toplumlarını ifade etmektedir. Etnik bir vurgu yapılmaksızın kullanılan halk kavramı ise tek başına kullanıldığında bir azınlığa işaret etmemektedir. Öte yandan bugünkü Kosova’da sayıca azınlıklar için topluluklar kavramı kullanılmaktadır. Ancak topluluklar kavramının içine, hem milli azınlıklar hem de kültürel gruplar sokulmak suretiyle bir karmaşa yaratılmaktadır. Örneğin dini bir cemaat (Bektaşiler) için de topluluklar kavramı kullanılırken etnik merkezli bir ulusal azınlık olan Sırlar için de topluluklar, Türkler için de topluluklar, RAE olarak ifade edilen Roman, Aşkale ve Mısırlı gruplar için de topluluklar denilmektedir. Ulus ile halkların ve toplulukların aynı kavramları tanımlamak için kullanılmasına rağmen, dönemin ideolojisinin yüklediği anlamlar makale metninde de muhafaza edilmektedir.

Öte yandan 1990’lı yılların anormalliklerle dolu olan Miloşević rejimindeki tanımlamalar ve baskıcı uygulamalar, toplum tarafından reddedildiği için incelemenin tamamen dışında tutulmuştur. Makalede ayrıca devletlerin yönetim sistemleri incelenirken meseleye etnik ilişkiler odağından bakılmaktadır. Sistemin yönetim şeklinin tümünden analizi bu çalışmanın kapsamında değildir.

I. ETNİK KİMLİKLERİN TANIMLANMA VE KONUMLANMA SORUNSALI

Etnik temelli kimliklerin evrensel geçerliliği olmayan bir çerçeveye oturtulamamış olması, bu sahayı düzenleme konusunda oldukça engembeli bir yol ortaya koymaktadır. “Milliyet ilkesi, ulusal self – determinasyon hakkına

sahip olmak demektir. Buna göre kendini yönetmek isteyen her ulus, bağımsız devletsel bir varoluş hakkına sahiptir” (Habermas, 2002:48). Ancak hangi ulusların bu hakka haiz uluslar olduğu konusunda net bir tanımlama ortaya konulamamaktadır. Hangi etnik temelli ulusal tanımlama içindeki milletlerin kaderini tayin hakkına sahip olduğunun çerçevesinin çizilmesi, çözümlenmesi gereken tek mesele değildir: kategorik olarak hangi hakların, nasıl kullanılacağı ve mekanizmalarının ne olacağı konusu da başlı başına bir sorundur. Bu çerçevenin iyi çizilmesi ve işlevlik kazanması, çok uluslu ve çok etnikli, ya da hem çok uluslu hem de çok etnikli devletlerin belli bir ahenk içinde yaşaması için başat koşullardan birini oluşturmaktadır. Çünkü aksi takdirde “Devlet ne zaman azınlığın ayrı ulus olma duygusuna saldırırsa, sonuç genelde sadakatsizliğin artması ve ayrılıkçı hareket tehlikesinin azalacağı yerde çoğalmasa olmuştur” (Kymlicka, 1998:16).

A. Ulusal - Etnik Kimliklerin Tanımlanması Sorunsalı

İdeolojik paradigmlar çerçevesinde ulusal kimliklerin, milliyetlerin, milli kimliklerin, etnik grupların, eski Yugoslavya'nın terminolojisine göre de ulus ile halkların tanımlanışı, aralarına farklar konusu ve bu farklılara göre belli hakların oturtulması, bu hakların kullanımı için uygulama mekanizmalarının geliştirilmesi sistemin işleyişi içinde o kadar kolay değildir. Kolay olmayan sadece etnik temelli hak talepleri ve çoğunluk toplumları karşısında sayıca azınlık olan toplumların konumlanışlarının bir çerçeveye oturtulması değil; konunun çetrefilliği, meselenin insan hakları düzenlemeleri ile de harmanlanması ve çoğu zaman soruların cevapsız, sorunların çözümsüz kalmasından da kaynaklanmaktaydı. Kymlicka'ya göre (1998:25), dünyamızdaki 184'ten fazla ülkede, 5000 kadar etnik grup ve 600 kadar dil grubu yaşamaktadır. Son 200 yıldan biraz fazla bir süredir ulus – devlet anlayışı çerçevesinde şekillenen devletler, kendi içlerinde barındırdıkları farklı milletleri veya etnik grupları azınlık kavramı çerçevesinde tanımlamaya çalışmışlardır. Azınlıklara, ‘azınlık’ dememek için üretilen kavramlarla, temel insan hak ve özgürlüklerinin korunması sorunsalı meseleyi daha da kavramsal olarak içinden çıkılamayacak bir noktaya getirmiştir. Preece'in (2001:22) vurguladığı gibi azınlıkların uluslararası korunması konusunda bir araştırmada karşılaşılan ilk sorun, evrensel geçerlilik kazanmış azınlık kavramının bulunmayışı ve kavramsal açıklığın olmayışı sorunudur.

İrk, köken, din, dil, belirgin kültürel farklar bir grubun diğerlerinden ayrılması için gösterge olarak kabul edilen en temel verilerdir. Ama soyu bir dini farklı, dini bir soyu farklı, her ikisi bir belirgin bir kültürel yapısı farklı olan o kadar çok örnek bulunmaktadır ki ortak bir tanım yapılması konusunda oldukça zorluklar çıkarmaktadır. Birleşmiş Milletler nezdinde yapılan çalışmalar en

geniş tanıma ulaşılmaması konusunda bir nebze ilerlemeler kaydetmişse de kavrama tam açıklık getirmekten uzak olduğunu vurgulamamız gerekmektedir.

En geniş tanımlardan biri gene temel farklar olan ırk, din ve dil konuları nirengi noktası olarak alınarak biçimlendirilmektedir. “Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca azınlıkta olan, yönetici konumlarında olmayan bireyleri (devletin uyrukları olarak) nüfusun geri kalanından sahip oldukları etnik, dini veya dil gibi özellikleriyle farklılaşan gizli de olsa kültürlerini geleneklerini dinlerini ve dillerini korumaya yönelik dayanışma güdüleriyle hareket eden bir toplumsal gruptur” (Preece, 2001:22). Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin 1950 yılında okuduğu bildiride yapılan tanımlama genel kabul gören tanımlamalardan birini oluşturmaktadır: “Azınlık, kendine özgü nitelikleri olan, devlete egemen olan kesimlerden farklılaşan, bir ulusal kimliğe veya ulus olma niteliklerinin bir kısmına sahip bir topluluktur” (Preece, 2001:38).

En geniş tanımlardan biri de şöyledir: “Azınlık kavramı, bir devletin nüfusu içinde sayıca azınlıkta kalan, yönetici konumunda olmayan, tarihsel olarak söz konusu devletin topraklarının belirli bir bölümünü işgal eden, devletin uyrukları kabul edilen bireyleri nüfusun geri kalan kesiminden farklı etnik, dini, dilsel veya kültürel özelliklere sahip ve kendi kültürlerini, geleneklerini, din ve dillerini korumaya yönelik gizli veya açık dayanışma duygusu sergileyen bir toplumsal grubu ifade eder” (Preece, 2001:38).

B. Haklar Bakımından Kimliklerin Tanımlanma ve Konumlanma Sorunsalı

Egemen bir toplumda, belli bir grubun hak arayışı, egemen olan yapının sağlamadığı bir nedenden ötürü ortaya çıkar. Devlete egemen olan çoğunlukla, çoğunluk toplumdur ama devlet azınlık bir dikta tarafından da yönetiliyor olabilir. Egemen olan ile tabi olanlar arasında etnik temele dayalı bir fark olabileceği gibi, olmayabilir de... Hak arayışlarının önemli bir kısmı baskıcı rejimlere karşı insan hak ve özgürlüğü talebi olarak gündeme gelirken, çoğunluğa karşı azınlık bir grubun (etnik, dini, dilsel, kültürel farklılık veya toplumsal yaşayıştaki marjinalite sebebiyle) hak arayışı da olabilir.

İşte bu sebeplerden dolayı insan hakları ile azınlık haklarının ayrı kategoriler olarak değerlendirilmesi; ulusal azınlık gruplar ile kültürel çeşitlilik gruplarının ayrımı; etnik grup ile ulusal grup ayrımı ve etnik tanımlı tüm gruplaşmalar ile marjinal grup ayrımlarını yapmak bir zaruriyettir. Bu ayrımın yapılma zaruriyeti sadece aralarındaki farklılıklardan değil, aynı zamanda çoğunluk toplumu karşısındaki konumlanışları ve hak taleplerindeki farklılıklardan da kaynaklanmaktadır. Örneğin silah taşımayı dini, ahlaki veya kültürel bir norm olarak reddeden bir grup, askere alınsa bile silah taşımaktan muaf olmasını

talep ederken, çoğunluk toplumundan dilsel bir öge sebebiyle ayrılan bir grup kendi dili ve yazısının özgürce kullanılmasını isteyecektir.

Bu bağlamda, insan hakları ile azınlık hakları veya topluluk haklarını aynı kategoride değerlendirmek pek mümkün değildir. Bunun temel nedenlerinden biri insan haklarının, çok genel olması ve somutta bir soruna cevap vermemesidir. Örneğin temel insan hakları kategorisinde değerlendirilen özgürce konuşma hakkı, bir devletin yürüteceği uygun dil politikasının ne olacağı konusunda bir sonuç vermez. Seçme ve seçilme hakkı politik sınırların nasıl çizileceği ve yönetim katlarını nasıl paylaşılacağı konusunda bir düzenleme içermez. Bu düzenlemeler maalesef çoğunlukçu karar alma süreçlerine terk edilmektedir. Ve azınlık haklarının, çoğunluğun insafına terk edilmesi önemli oranda haksızlığın yapılmasının ötesinde etnik ve kültürel şiddeti de körüklemektedir (Kymlicka, 1998:30-31).

Öte yandan kültürel çeşitliliği ulusal azınlıklardan ayırmak önemlidir. Özellikle çeşitli nedenler sebebiyle oluşan göçmenlik çerçevesinde başka bir ülkenin içinde yaşamaya başlayan göçmen gruplar, farklılıklarını yaşamak istemelerinden doğan bir takım kültürel haklar oluşmaktadır. Egemen bir ülkenin içindeki küçük göçmen grupları bir ulus olma niteliklerinin tamamını göstermemektedirler. “Göçmenler ulus değildir ve yurtları yoktur. Onların özgünlüğü asıl olarak aile hayatlarında ve gönüllü kuruluşlarında kendini gösterir ve kurumsal bütünleşme ile çelişmez. Onlar egemen kültürlerin kamusal kurumlarında yer alırlar ve egemen olanın dilini kullanırlar” (Kymlicka, 1998:43-44). Fakat ulus olma iradesi gösterebilen göçmen gruplar da olabilir. “Teorik olarak göçmenlerin birlikte yerleştirilmeleri ve öz yönetim güçlerini elde etmeleri halinde ulusal azınlıklar haline gelmeleri mümkündür. (Kymlicka, 1998:44).

Bu durum çok etnikliliğin ötesinde çok uluslu devletlerin oluşmasına sebebiyet verir. Çok uluslu devletler, kültürel çeşitliliğin bir kaynağı olarak, belirli bir devlet içinde birden fazla ulusun yan yana yaşamasıdır. Bu yan yanalığın oluşumu, bir kültürel cemaatin bir başkası tarafından işgal ve istila edilmesi durumunda olabileceği gibi, bir emperyalist güçten göç etme sebebiyle de doğmuş olabilir. Bunlar kendi haklarını gözeterek bir federasyon oluşturmuş olabilecekleri gibi, gönüllü olarak da gerçekleşebilir. (Kymlicka, 1998:39).

Bir ülke tek başına hem çok uluslu (sömürgeleştirme, işgal ya da ulusal cemaatlerle oluşan federasyonların bir sonucu olarak) hem de çok etnikli (kişisel ve aile olarak göçlerin bir sonucu olarak) olabilir. Örneğin eski Yugoslavya’yı oluşturan federasyon ve özerk bölgelerdeki ulusal kimliklerin büyük bir çoğunluğu (Türkler dahil) ulusal azınlıkları oluştururken, eski Osmanlı topraklarından Türkiye’ye göç eden etnik unsurlar, etnik veya kültürel grupları oluşturmaktadırlar.

Bu noktada ulusal azınlıklar ile etnik gruplar (etnik azınlıklar) ayrımı da ortaya çıkmış olur. Ulusal azınlıklar, büyük bir devlet şemsiyesi altında toplanmış ve ayrı potansiyel özyönetimli toplumlar olarak değerlendirilirken, etnik gruplar, başka bir topluma girmek üzere ulusal cemaatlerini terk etmiş göçmenler veya benzeri etnik temelli kültürel gruplar olarak görülmektedir (Kymlicka, 1998:51). Ulusal azınlıkların, kendi cemaatlerini yönetme konuları korunurken, etnik gruplara, çoğunluk toplumuna tabi olan ve kendine özgü farklılıklarını kendi ortamlarında aile ve sivil toplum kuruluşlarında yaşama hakkına sahip gruplar olarak bakılmaktadır. Maalesef, etnik gruplarla, ulusal azınlıklar arasındaki bu ayrım, politik teorisyenler arasında şaşırtıcı bir biçimde ihmal edilmiştir (Kymlicka, 1998:51). Ulusal azınlıkları, etnik azınlıklardan (gruplardan) çok net çizgilerle ayıramayacağımız gibi, bunların farklı zaman dilimlerinde farklı iradeler de göstermesi mümkündür.

Kavram karmaşasına sebebiyet vermemek için yapılması gereken önemli ayrımlardan biri de etnik temelli gruplar ile diğer marjinal gruplar arasındaki farkları ortaya koymaktır. Bu gruplar hem nitelikleri hem de hak talepleri bakımından birbirinden oldukça farklı bir konumlanış sergilemektedirler. Özellikle son Kosova Anayasası tüm azınlık grupları, dini grupları, kültürel grupları ve marjinal grupları topluluklar olarak tanımlaması kavram karmaşasını içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.

Eğcinseller gibi marjinal grupların hak arayış ve çoğunluk toplumu karşısındaki konumlanışı, ulusal azınlık, etnik grup veya kültürel farklılık olarak tanımlanan grupların hak arayışı ve çoğunluk toplumu karşısındaki konumlanışı kategorik olarak oldukça farklıdır. Hem Yugoslavya hem de Kosova anayasaları bu kavramları bilerek karışık ve karmaşık bir halde kullanmışlardır. Yugoslavya Anayasası ulus ile halk tabiri ile çoğunluk ve azınlık toplumlarını kast ederken, Kosova Anayasası topluluklar kavramını dini, etnik, kültürel ve hatta marjinal gruplar da tanımlamak için kullanmıştır.

Oysa dünyadaki çoğu ülke hem çok uluslu hem de çok etniklidir. Ama genelde çok etnikliliğe dair bir kabul varken çok ulusluluk reddedilmektedir. Çok ulusluluğun, çoğunluk olan toplumca reddi, azınlık olan diğer parçanın kendini potansiyel olarak özyönetme ve egemenin kurumlarına kendi varlığı ile katılma endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu endişe ülkeden kopma taleplerinin geleceği kaygısından duyulmaktadır.

Bir grubun ulusal azınlık mı yoksa etnik grup mu; kültürel farklılık içeren bir grup mu, dini bir grup mu yoksa marjinal bir grup mu olduğuna ilişkin tanımlama bu grubun gösterdiği iradeyle ve çoğunluğun karşısındaki konumlanışı ile doğrudan bağlantılıdır. Çoğunluk toplumundan, irksal, dilsel, dinsel, kültürel farklılık veya marjinal bir yaşam biçimi ile ayrılan bir grubun, egemenin karşısında varlığını yaşatmak için ortaya koyduğu irade ve ileri

sürdüğü talepler kendini nasıl bir kategoride konumlayacağı ve tanımlayacağına esas teşkil etmektedir.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız bu ayrımlardan hareket ederek bir sınıflandırmaya ve tanımlamaya gitmek, bu kavram karmaşası çerçevesinde oldukça zordur. Ama haklar bakımından bir kategorileştirmeye dikkat çekmek önem arz etmektedir. Hangi grup, hangi kategorideki hakları talep eder ve kullanma iradesi gösterirse o kategoriye uygun olarak tanımlama ve çoğunluk toplumu karşısındaki konumlanışı kabul etme daha sağlıklı bir sonuca götürecektir. Kymlicka'nın özyönetim hakları (1998:62), çok etniklilik hakları (1998:66), ve özel temsil hakları (1998:68), çerçevesinde yaptığı haklar bakımından bu kategorileştirme oldukça açıklayıcıdır:

Özyönetim hakları: çok uluslu devlette yapıyı oluşturan ulusal kültürlerinin tam gelişimini sağlamak ve insanların çıkarlarını en iyi gözetmek üzere belli bazı politik özerklik ya da toprak esasına dayalı yargı biçimleri talep etme eğilimi taşır. Birliktelik esası teşkil etmesine rağmen aşırı örneklerde uluslar, büyük devlette kaderini tayin hakkının imkansız olduğuna karar verirlerse ayrılmayı da isteyebilirler.

Çok etniklilik hakları: ana toplumdan gelecek önyargı ya da ayrımcılıklardan korkmaksızın kendi özgünlüklerini özgürce ifade etme talebidir. Kendilerini kendi ortamlarında ifade etme eğilimi gösteren bu etnik topluluklar, faaliyetleri için kamu desteği talep etmektedirler.

Özel temsil hakları: ulusal azınlık ve etnik gruplarla ilgili olmakla birlikte marjinalleşmiş diğer grupları da kapsamaktadır. Örneğin halkın ekonomik olarak daha fakir kesiminin temsilini içerecek düzenlemeler içeren bir sistem kurma durumu...

C. Eski Yugoslavya'da ve Kosova'da Etnik Kimlikler ve Konumlanışı

Önce Osmanlı hakimiyeti, akabinde de Sırp Hırvat Sloven Krallığı ve Yugoslavya'ya doğru giden bir süreçte ulusal ve etnik kimlikler toplumsal hayatta kendi konumlarını her zaman korumasına rağmen, resmi ideolojiler bakımından bazen görmezden gelinmiş, bazen yok sayılmış, bazen de farklı bir tanımlama ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Her sayımda bu kimliklerin ortaya konuluşu, dönemin egemenlerinin ideolojik beklentileri ile çok sıkı ve doğrudan bağlantılıdır.

Osmanlı döneminde olduğu gibi Sırp Hırvat Sloven Krallığı döneminde de sayımlarda milliyet sorusu sorulmamıştır. Etnik toplulukların konumlanışı dönemin ideolojik ve politik atmosferine göre yoğun bir etkileşim ve baskı altındadır. Mrdjen'e göre (2002:78), 1921 sayımlarında milliyet sorulmuyordu,

sadece anadili ve dini aidiyet soruları mevcuttu. Kosova'da milliyet tespiti anadili üzerinden gerçekleştirilmiştir ve 1921 sayımlarında 114 095 kişinin Türkçe konuştuğu tespit edilmiştir. Arnavutça konuşanlar 439 010, Sırpça konuşanlar ise 288 907 olarak tespit edilmiştir (Muzbeg, 2009:17-18). Bu sayımların, Balkan savaşları ve akabindeki 1. Dünya savaşının hemen akabinde ve ilk Sırp iskân hareketlerinin başlangıcında yapıldığını not etmek önemlidir.

Anadili sorusuna göre o dönemin Yugoslavya'sında (Sırp – Hırvat – Sloven Krallığında) etnik toplulukların yapısı şu şekilde kategorize edilip ortaya konmaktadır (Mrdjen, 2002:78): Sırp'lar veya Hırvatlar, Slovenler, Çekler, Rusinler/Rutenler, Maloruslar, Lehler, Ruslar, Macarlar, Almanlar, Arnavutlar, Türkler, Romenler, İtalyanlar, İngilizler, Fransızlar, Diğerleri, Bilinmeyenler.

Etnik grupları dil bakımından tespit etmeyi zorunlu hale getiren bu sayım sonuçları sağlıklı bir veri sunmamaktadır. Makedon ve Karadağlı nüfusu bu verilere göre belirlemek mümkün değildir. Çünkü Makedonca veya Karadağ'ca dil olarak henüz kabul edilmemişti. Bu durum keza Boşnaklar için de geçerlidir.

Sırp Hırvat Sloven Krallığı, Yugoslavya Krallığına dönüştükten sonra, güney Slavlar anlamına gelen Yugoslavya bilincini oluşturmak amacıyla 1931 sayımlarında ilk defa milliyet sorusu ortaya atılmış, Yugoslavlar ve diğerleri diye sorulmuştur. Diğer işaretlenince hangisinin belirtilmesi istenmiştir (Mrdjen, 2002:78-79). Bu durum da diğer etnik toplulukların tespiti bakımından bir karmaşa yaratmıştır.

Tito Yugoslavya'sı döneminde düzenlenen 1948, 1953, 1961, 1971 ve 1981 sayımlarında da ideolojik paradigmaya göre milliyet sorularının kurgulanması dikkat çekmektedir.

1948, 1953 ve 1961 yılı sayımlarında halk/milliyet /milli mensubiyet sorusu sorulmuştur. 1971 sayımlarında milliyet ve etnik mensubiyet; 1981 sayımlarında ise millet, halk/milliyet ve etnik grup soruları yer almıştır. (Mrdjen, 2002:79-80). Ancak hiçbirinde etnik kimliğe ilişkin bu kavramların içi doldurulmamıştır. Doldurulmadığı gibi tanımlanmamıştır da... hatta pratikte eşanlamı kavramlar olarak kullanılmıştır.

Eşitlik, tüm milletler, halklar veya etnik gruplar için her ne kadar anayasal bir hak olarak verilmişse de uygulamada aralarında farklar vardı. 1974 Anayasası daha önce milli azınlık olarak tabir edilen topluluklar için halk/narodnost kavramını geliştirdi. Bunun amacı bir yandan azınlık kavramının olası incinmelere sebebiyet vermesini önlemek iken, diğer yandan asli unsur olan diğer milletlerden ayırmaktı. Halk tanımı, Yugoslavya'da yaşayan ancak başka bir ana ülkesi bulunan (Örneğin Arnavutlar, Türkler) için kullanıldığı gibi aynı kavram hiç devleti olmayan Roman veya Ulah toplulukları için de geçerli idi.

Ulus ile halkın kavramının birlikte kullanılıp bir tanımlama yaratması, bağımsızlığı ilan etme veya ayrılma hakkı olanlar ve olamayanlar için bir ayrım yapmak amacıyla da kullanılmıştır. 1974 Anayasası, Yugoslavya’da yaşayan milletlerin bağımsızlığını ilan etme veya ayrılma hakkını her ne kadar garanti altına almış olsa bile, bu hakkın ve iradenin Yugoslavya’nın oluşum sürecinde kullanıldığını ileri sürmekte ve ulus ile halkların kardeşlik ve birliğinden güç doğacağına bilincinde olduklarının altını çizmekte idi. Tabi ki hakkı bir kere kullanan, kullanımını tekrarlayabilir de...

Öte yandan 74 Anayasası sayısına bakılmaksızın tüm milletleri ve etnik azınlıkları eşit haklara sahip ulus ve halklar olarak tanımlamaktaydı. Sayımlarda Yugoslav milletlerine bir öncelik vermek için bazı milletlerin sayıları az olsa bile ön sıraya taşınmış ve sıralama önce Yugoslav milletleri gelecek şekilde bir kurgulama yapılmıştı. Örneğin, Arnavutlar, Karadağlılardan çok olmasına rağmen, sıralamada altlarında yer almıştır. (Mrdjen, 2002:82-84). Eşitliğin vurgulanmasına rağmen çeşitli kategorilerde ya görsel ya da kategori olarak Yugoslav kökenli milletlere ayrıcalık tanınmıştır.

Tito Yugoslavya’sında oluşturulan cumhuriyetlerin, kurucu milletleri mevcuttu. Ancak sayımlarda halka isteğe bağlı sorular olarak milliyetini belirtebilmek imkanı tanıyordu. Yugoslavya döneminde sayımlarda, 27 kadar kategori ortaya çıkmaktadır: Karadağlı, Hırvat, Makedon, Müslüman (etnik kimlik olarak), Sloven, Sırp, Arnavut, Bulgar, Çek, İtalyan, Macar, Romen, Rusin, Slovak, Türk, Avusturyalı, Yunan, Yahudi, Alman, Leh, Roman – Çingene, Rus, Ukraynalı, Ulah, Diğerleri, Milli kimliğini belirtmeyenler, Anayasanın 41. Maddesine göre aidiyete tarafsız kalanlar, Yugoslav olarak ifade edilenler, Bölgesel olarak tanımlananlar, Bilinmeyenler (Mrdjen, 2002:83).

Bağımsız Kosova’da 2011 yılında ilk defa sayımlar yapılmıştır. Sayım formlarında işaretlenmesi zorunlu bir seçenek olmamakla birlikte konuşulan veya bilinen diller ve milli mensubiyet soruları da mevcuttu. Sayım forumunun 9. Sorusunda “Hangi etnik veya kültürel grup mensubusunuz?” sorusunun altında Arnavut, Sırp, Türk, Boşnak, Roman, Aşkale, Mısırlı, Gorali , Diğer, ve Belirtmek istemiyor seçenekleri yer almaktadır. Diğerleri içine işaretlenen milli mensubiyet, etnik veya kültürel gruplaşmaların nasıl bir tablo sergilediğini tespit etmek için 2012’de açıklanması beklenen nihai sayım sonuçlarını beklememiz gerekecektir.

II. 1974 YUGOSLAVYA ANAYASASINDAN 2008 KOSOVA ANAYASASINA

Tito Yugoslavya’sı devletinin ideolojik temelini bu ülkede yaşayan, adına ne dersiniz deyin tüm milletlerin, milli azınlıkların, ulusların, halkların, etnik

grupların, etnik toplulukların, çoğunluk toplumunun, azınlık toplumunun, diğerlerinin, etnik bir yapıyı tanımlamaya yönelik diğer tüm adlandırmaların ve etnik bir kimlik olarak kendini tanımlamayanların 'kardeşlik ve birliği' üzerine kurmuştu.

Bugünkü UNMIK temelli Kosova'da bahse konu etnik yapıların bir arada oluşunu ifade etmek için 'çok etnikli' kavramı kullanılmaktadır; arkasına çok kültürlülük ve çok dinlilik ifadeleri de eklenerek...

Çoğu zaman kast edilenin aynı olmasına rağmen yukarıda sıraladığımız kavramlar farklı zamanlarda yan yana, bazen eş anlamlı bazen nüanslarla birbirinden ayrılmak suretiyle beraberce kullanılmışlardır. Bu kavramlardaki beraberlik ve iç içe geçmişlik, bir yandan bu topraklarda yaşayan insanların karmaşıklığını ve iç içe geçmişliğini anlatırken diğer yandan da aralarındaki farklılara dikkat çekmektedir.

Habermas'a göre (2002:37), "İmparatorluğun çöküşüyle devletler milli tarihten gelen kökene bağlı sınırlar içerisinde yeniden biçimlenmektedirler." Tito Yugoslavya'sından sonra da bu topraklarda şekillenen ülkeler ve devletler, yaşadıkları acı tecrübelerin ardından kendi barış süreçlerini, öncesinde olduğu gibi sonrasında da bölgenin çok etnikli yapı mirasını devralarak kendi yapılarını da çok etnikli temeller üzerine kurma gayretinde bulunmuşlardır. Bu gayret uluslararası toplum tarafından da sarf edilmiştir ve etnik temelli çatışmalara, etnik kimliklerin kabulü ve haklarının detaylıca tanımlanması ile çözüm aranma yoluna gidilmiştir. Bu topraklarda meydana gelen savaşların gerekçeleri etnik ayrımcılık temeli üzerine inşa edilmesinin karşıtı olarak, barış ve istikrar da etnik toplulukların kardeşliği üzerine inşa edilmeye çalışılmaktadır. Tito Yugoslavya'sı bunu ideolojik bir söylem haline gelen getirilen 'kardeşlik birlik' üzerine inşa etti; UNMIK Kosova'sı ise çok etnikli yapıyı kültürel zenginlik, dini farklılık ve hoşgörü üzerine temellendirmeye çalıştı.

İşte farklı ideolojik yansımaları olan bu iki dönemi, en temel hukuki düzenleme metinleri olan anayasaları üzerinden incelemeye çalıştık. Tito Yugoslavya'sı için belirgin olarak 1974 Anayasası ortaya çıkarken, uluslararası bir desteğe sahip olarak şekillenen ve özellikle Birleşmiş Milletlerin Kosova Misyonu UNMIK tarafından altyapısı oluşturulan (*her ne kadar Kosova'nın bağımsızlık süreci ve anayasa hazırlıkları UNMIK strüktürlerinin dışında gelişse bile, UNMIK teamülleri miras alınmıştır*) 2008 Kosova Anayasası incelenmeye değer olarak ön plana çıkmaktadır.

A. 1974 Yugoslavya Anayasası

Yugoslavya'nın 1974 Anayasası, 1963 ve 1969'lardan itibaren başlayan anayasalardaki değişikliklerin ve değişiklik çalışmalarının bir zirve tezahürü olarak kendini göstermektedir. Tito Yugoslavya'sının kendi ideolojik temelleri üzerinde görece daha demokratik, daha eşitlikçi ve halkın – emekçinin karar süreçlerine daha iştirakçi olmasını hedefleyen bir düzenleme ile yola çıkılan 1974 Anayasası, etnik tanımlamalar üzerine inşa edilmese bile, özellikle ulus ile halklara ve bunların kardeşliğine yapılan vurgu bu sonuca doğru götürmektedir.

1. 1974 Anayasasının Temel Kavramları

1974 Anayasasında ortaya çıkan ve toplumun temel yapılanmasına işaret eden başlıca kavramlar, dönemin Yugoslavya'sının dayandığı ideolojik çerçeveye de işaret ediyordu. Emekçiler (*radni ljudi*), ulus ile halklar (*narodi i narodnosti*), kardeşlik birlik (*bratstvo i jedinstvo*), özyönetim (*samoupravljanje*), hak eşitliği (*ravnopravnost*) bu kavramların başlıca olanları idi.

Sistemin temel taşı işçi sınıfının da özünü, etnik kökenine bakılmaksızın şüphesiz ki emekçiler oluşturuyordu. Marksist ideoloji çerçevesinde bu emekçileri bir arada tutan elbette ki işçi sınıfının ortak çıkarı idi ama pratikte bu 'çıkâr' tek başına bir toplumsal bilinç oluşturmaya yeterli değildi.

Bu nedenden dolayı emekçilerin yanı sıra ulus ile halklar da en önemli öğelerden birini oluşturuyordu. Uluslar, eşitler arası daha eşit olan Yugoslav milletlerinin asil olanlarını teşkil ediyordu, halklar ise milli azınlıklar için; biraz da azınlıklara azınlık dememek için, üretilen bir kavramdı. Halklar eşitler arası ikincil olanları oluşturuyordu. Kastedilenin azınlık olmasına rağmen, azınlık dememek üzere bir ideolojik kılıf uydurulmuştu. Bunun yanı sıra Arnavutlar gibi, Yugoslavya genelinde azınlık olan bazı etnik unsurlar, kendi bölgelerinde (Kosova) azınlık değillerdi. Örneklendirmek gerekirse, uluslar, Sırp, Hırvatlar, Slovenler gibi Slav ırkına dayanan ve başka bir ana ülkesi bulunmayan devletin de adını taşıdığı Güney Slavlardı. Halklar ise Yugoslavya'nın içinde yaşayan ve Slav olmayan, başka bir ana ülkesi bulunan Arnavutlar, Türkler, Macarlar gibi milli azınlıkları ya da ana ülkesi olmayan Roman – Çingene, Ulah gibi toplulukları tanımlamak için kullanılıyordu. Uluslar olarak nitelenen Yugoslav milletlerine bir öncelik vermek için sayımlardaki sıralamalarda bazı milletlerin sayıları az olsa bile ön sıraya taşınmış ve sıralama önce Yugoslav milletleri gelecek şekilde bir kurgulama yapılmıştı. Örneğin, Arnavutlar, Karadağlılardan çok olmasına rağmen, sıralamada altlarında yer almıştır (Mrdjen, 2002:82-84). Bu öncelik sembolik olarak ortaya çıkan sayımların dışında kamusal alanda bir realite olarak da uygulanmaktaydı.

Öte yandan sistemin işlemesi için bu ulus ile halkların uyum içinde olmaları gerekiyordu. Bunu sağlamak amacıyla da ortak bir mayaya ihtiyaç duyuluyordu. Bir yandan kardeşlik birlik teması ile işlenen üst kimlik, veya mevcut kimliklerin uyumu, etnik milliyetçilik kimliğini ön plana çıkaran anlayış ile daimi bir çatışma içindeydi. “Kozmopolit bir devlet vatandaşlığı ulusu anlayışı, sürekli gizli savaş durumunda olan etno-merkezli bir ulus anlayışına göre daha üstün tutulduğu sürece bu ikilem zararsızdı” (Habermas, 2002:23).

İşte bu sebepten dolayı Tito Yugoslavya’sının ideolojisi kardeşlik ve birlik kavramı üzerine çok fazla duruyordu. Tito’nun “Kardeşlik ve birliği göz bebeğinizi gibi koruyunuz” sözünün arkasında 1990’larda yaşanan felaketlerin saklı kaygısı gizliydi.

Özyönetim de hem kavram hem de Tito Yugoslavya’sına özgü bir yönetim sistemi olarak geliştirilmişti. Halkın ve çalışanın, yönetimin karar mekanizmalarına katılması ve kendi kendini yönetme mekanizmalarını oluşturmasına ilişkin bir sistemdi.

1974 Anayasasının öne çıkardığı bu temel kavramlar, sistemin işleyişini ve uyumunu da beraberinde getirmek üzere tasarlanmıştı. Ve büyü bozuluncaya kadar tasarlanan yönetim sistemi işledi.

2. Sistemin Dayandırıldığı Temel Düzenlemeler

Yugoslavya, onu oluşturan uluslara bir nevi ayrılma ve self determinasyon olarak tanımlanabilen kendi kaderini tayin hakkı tanıyan ama bu hakkın kardeşlik ve birlikten yana kullanıldığını ifade eden düzenlemeye sahipti. Yugoslavya Anayasasında (1974:Temel Hükümler), “Her ulusun, ayrılma hakkı dahil kendi kaderini tayin hakkının bulunduğu hareketle, kurtuluş savaşında tüm ulus ile halklar kardeşlik ve birliğin daha da geliştirilmesi gerektiğinin bilincinde olarak, özgür ve hakça eşit ulus ile halkların bir araya gelmesi ile Yugoslavya’yı oluşturmuşlardır” ifadeleri yer almaktadır. Yani Yugoslavya’nın özü, ulus ile halkların, bir başka deyişle çoğunluk ile azınlıkların, bir başka deyişle milletler ile milli azınlıkların, bir başka deyişle ise milletler ile etnik toplulukların bir araya gelişi ve kardeşlik ile birliğiyle oluşuyordu. Bu kaderi tayin hakkı kurtuluş savaşında kullanılmıştı.

Dönemin sosyalist anlayışı ve algısına göre diğer toplumsal – ekonomik ilişkiler de tanımlanmış ve belli temeller üzerine oturmuştu. Örneğin, toplum emekçi sınıfa dayandırılıyor ve toplumsal – ekonomik ilişkilerin önemine vurgu yapılırken özyönetim kavramı üzerine duruluyordu. Temel ilke, herkesin yeteneklerine göre iş yaptığı – herkese de işine göre muamele edildiği bir

sistemi hayata geçirebilmektir. Temel amaç toplumsal ihtiyacın karşılanmasıdır ve bireyci değil, toplumsal bir amaç güdülmüştür. Bu amaç doğrultusunda “Herkes yetenekleri kadar – herkese ihtiyacı olduğu kadar” ilkesi esastır. (Yugoslavya Anayasası, 1974:Temel Hükümler).

Devlet sisteminin işleyişinde siyasi partiye dayalı bir hiyerarşi söz konusu idi. Çok detaylı olarak tanımlanmamasına rağmen, 1974 Yugoslavya Anayasasının ilk cümlesinde yer alan “Komünist partisinin başkanlığında” ifadesi tüm devlet sisteminin işleyişine entegre edilmiştir. Daha sonra Yugoslavya Komünistler Birliği adını alan parti, emekçi sınıfın haklarını koruma organı (emekçi halkın düşünsel ve politik gücü) emekçi halkın dayanışmasını sağlamak ve ulus ile halklar arasında kardeşlik ve birliği oluşturmak amacıyla taşıyan bir misyon, bir yönetim pozisyonu elde etmiştir. Bu düzen sistemin işlevselliği bakımından oldukça geçerli bir konuma sahiptir.

3. 1974 Anayasasında Milli Haklar ve Bunların Tanımlanışı - Konumlanışı

1974 Anayasasının 245. Maddesine göre Yugoslavya’da tüm ulus ile halklar hak eşitliğine sahiptir. Bundan kast edilen tüm milletler ve milli azınlıklardır. Mrdjen’e, (2003:80) göre nüfus sayımlarında 1000 kadar mensubiyeti bulunan bir etnik grup, Yugoslavya’da bir halk olarak kategorize edilebiliyordu. Yugoslavya’da yapılan tüm sayımlarda (1948 – 1991) 30’a yakın etnik topluluk mensubu kategorileştirilmiştir (Mrdjen, 2003:83). Ancak Anayasanın verdiği bu geniş hak, uygulamada aynı genişlikte yer bulamamıştır. Yasalar ve diğer alt düzenlemeler, hakkın kullanım çerçevesini çizirken belli sınırlamalar getirmek suretiyle uygulama alanlarını daraltmışlardır.

Örneğin tüm ulus ile halkların dillerinin ve yazılarının eşit olduğuna vurgu yapıldıktan sonra, bunların kullanımının düzenlenmesi anayasadaki kesin hükümlerin dışında, diğer mevzuata bırakılmaktadır. Yasalar ve kamusal – politik birliklerin tüzükleri, özyönetim kurumlarının normları ve diğer özyönetim örgütlerinin kurallarıyla dillerin ve yazıların ‘kullanım eşitliği’ sağlanmaktadır. Belirli halkların yaşadığı bölgelerde bu eşitliğin nasıl kullanılacağı ve bu kullanımın şartlarının nasıl belirleneceğine ilişkin düzenlemeler mevcuttur (Yugoslavya Anayasası, 1974:Madde 246).

1974 Anayasası ile izlenen daha geniş haklar politikası çerçevesinde bu anayasaya uygun diğer mevzuat da oluşturulmuştur ve örneğin Türkçe ile ilgili somut düzenlemeler yer almıştır (Muzbeg, 2003:115). Tam adı Kosova Sosyalist Özerk Bölgesinde Dil ve Yazıların Hak Eşitliğine Dair Yasa olan 1977 diller yasasının 1. Maddesi, Arnavut, Sırp-Hırvat ve Türkçe dili ve yazılarının hak eşitliğine sahip olduğunu düzenlemektedir. Aynı maddenin bir

alt paragrafında ise Türkçenin, Türklerin yaşadığı yerlerde kullanımı ile sınırlandırılmıştır.

1974 Yugoslavya Anayasasının 247. maddesinde, tüm halklara kendi halk kültürünü ifade etmesi ve serbestçe kendi dili ve yazısını kullanması garanti altına alınır. Bu çerçevede örgütlenme hakkının yanı sıra anayasayla düzenlenmiş diğer hakların kullanım hakkı da düzenlenir.

Anayasada ayrıca halklar adına – milli azınlıklar – etnik topluluklar adına pozitif bir ayrımcılık uygulamasına da zemin hazırlanmıştır. “Anayasa ve diğer toplumsal – politik kurumlarda belirlenmiş hakların yanı sıra, halklar, özyönetim ve temel toplumsal politik kurum olarak belediyelerde de özel egemen haklara sahiptir” (1974 Anayasası: Madde 248) denilmektedir.

B. 2008 KOSOVA ANAYASASI

Kosova'nın 17 Şubat 2008 tarihindeki bağımsızlık ilanının ardından 9 Nisan 2008'de kabul edilen ve 15 Haziran 2008'de yürürlüğe giren Kosova Anayasası, Kosova'nın nihai statüsüne çözüm arayan Marti Ahtisari müzakere turları neticesinde kabul edilen planın bir tatbiki olarak ortaya çıktı. Ancak gerek eski Yugoslavya'nın, gerekse Birleşmiş Milletler Misyonu UNMIK'in çizdiği çerçevenin çok da dışına çıkılmadı. Liberal demokrasi anlayışı içinde oluşturulan yeni anayasada etnik kimliklerin tanımlanması ve bu etnik gruplar arası ilişkilerin belirlenmesi, pozitif ayrımcılık uygulamaları eskiye nazaran değişimden çok bir dönüşüm yaşadı.

1. 2008 Kosova Anayasasında Temel Kavramlar

Kosova Anayasası liberal demokrasilerin bir tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu liberal demokrasi teamülünün yanı sıra, Anayasanın şekillenmesinde, Kosova sorununun bu noktaya gelişi, bölgenin iç dinamikleri ve temel çatışma unsurları etkili olmuştur; bu sorunlara üretilen çözüm mekanizmaları, iç dinamiklerin doğal yansımaları ve çatışma konularına çözüm odaklı düzenlemeler rol oynamıştır. Yugoslavya'nın dağılma süreci etnik temelli çatışmalara endekslenmesi ve bu dağılmanın son halkası olarak Kosova konusunun gündeme gelmesi, Kosova Anayasasında etnik ilişkilerin çok detaylı olarak tanımlanmasına vesile olmuştur.

Kosova Anayasasında, yasalar önünde eşitlik, güçler ayrılığı ilkesine dayanan parlamenter demokrasi, insan hak ve özgürlüklerine saygı, özgürlük ve barış gibi vurgulanarak öne çıkan temel kavramların yanı sıra tamamen ayrı bir başlık olarak düzenlenen ve anayasadaki görece geniş yerinin ötesinde yasal

düzenlemelerde de önemli bir yer tutan çok etnikli Kosova toplumu ve topluluk haklarının düzenlenmesi konuları öne çıkmaktadır.

2. Sistemin Dayandırıldığı Temel Düzenlemeler

Anayasanın Birinci maddesi (Kosova Anayasası, 2008: Madde 1) Kosova'yı, bağımsız, egemen, demokratik, üniter ve bölünmez bir cumhuriyet olarak tanımlamaktadır. Kosova'da ülkenin çok etnikli yapısına vurgu yapılmaktadır; Kosova toplumunun, Arnavut ve diğer topluluklardan oluştuğu ve kamu otoritesinin yasalar önünde eşitlik ilkesine dayandığı, uluslar arası kabul gören temel insan hak ve özgürlüklerine saygı ve topluluk haklarının korunma esası üzerine durulmaktadır (Kosova Anayasası, 2008: Madde 3).

1974 Anayasası ile kavramsal kıyaslama yapıldığı zaman Arnavut toplumundan kast edilen Kosova'nın çoğunluğunu oluşturan ulus iken, topluluklardan kast edilen, 1974 Anayasasındaki halklar, bir başka deyişle milli azınlıklar, bir başka deyişle etnik gruplar olarak tanımlanmakta olan diğer azınlık toplumlardır.

Bunların neler olduğu konusunda ilk ipuçları resmi dillerin düzenlendiği maddede verilmekte olup, eşitler arası daha eşit ve eşitler arası ikincil eşitlerin kimler olduğu da gözler önüne serilmektedir. Anayasa resmi dillerin Arnavutça ve Sırpça olduğunu düzenlemekte; Türkçe, Boşnakça ve Roman dilinin ise belediyeler düzeyinde resmi dil veya yasa ile düzenlenmek suretiyle herhangi bir düzeyde kullanılabileceğini ifade etmektedir (Kosova Anayasası, 2008: Madde 5).

Kosova Anayasası ayrıca insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin uluslar arası anlaşmaların, Kosova'nın iç hukukuna dahil edildiğini ve önceliği bulunduğunu düzenlemektedir. (Kosova Anayasası, 2008:Madde 21). Böylece savaşların ve çatışmaların yaşanmasına sebep olan etnik ve insan haklarına dayalı tüm ihlallerin önüne geçebilmek amacıyla bu konular mümkün olduğunca geniş bir çerçevede tanımlanmaya çalışılmaktadır.

3. 2008 Kosova Anayasasında Milli Haklar ve Bunların Tanımlanışı

Kosova Anayasası etnik toplulukların haklarını ayrı bir başlık altında toplayarak düzenlemiştir. Anayasada etnik azınlık grupları, diğer azınlık grupları ile aynı çatı altında değerlendirilip şöyle bir tanımlama yapmakta ve özel haklar sunmaktadır: "Aynı milli veya etnik kimliğe; dilsel veya dini ya da Kosova'da mevcut gelenekselliğe sahip bir grubun mensupları Topluluk olarak addedilip özel haklara sahiptirler" (Kosova Anayasası, 2008:Madde 57).

Anayasada ayrıca devletin sorumluluklarına ilişkin tanımlamalar da mevcuttur. Devlet, topluluk haklarını korumak bakımından şu taahhütlerde bulunmaktadır (Kosova Anayasası, 2008: Madde 58):

- hakların korunması için gerekli şartların temini ve desteklenmesi (finansal destek dahil),
- hoşgörü ve diyalogun desteklenmesi,
- Ulusal, etnik, kültürel, dilsel veya dini kimliklerine karşı her türlü saldırı, şiddet, ayrımcılık, düşmanlık vs. karşısında gerekli önlemlerin alınması,
- Topluluklar için, tam eşitliği sağlamak amacıyla ayrımcılık içermeyen promote edici önlemler / düzenlemelerin yapılması,
- Dini ve kültürel mirasın korunması ve bu konuda özel önlemlerin alınması,
- Topluluk haklarını engellemeye çalışanlara karşı etkili eylemlerde bulunulması.

Devletin sorumluluklarının yanı sıra garanti altına alınan topluluk hakları şu şekilde sıralanmaktadır (Kosova Anayasası, 2008: madde 59):

- din, dil, gelenek ve kültürünü koruma ve yaşama hakkı
- resmi dillerden birinde tüm seviyelerde eğitim alma hakkı
- Ana okul, ilkokul ve lisede kendi dilinde eğitim hakkı (yasanın bu dilde eğitim verilmesine izin verdiği sürece... sınıf açılması vs.)
- Özel eğitim kurumları kurma ve bunlar için kamu desteği alma hakkı
- Kamusal ve özel alanlarında kendi dillerini ve alfabelerini kullanma hakkı
- Belediye organları veya merkez yönetimin taşra teşkilatlarında kendi dillerinde yazılı ve sözlü iletişim kurma hakkı. (yasanın öngördüğü miktarda bir topluluğa sahip iseler... diller yasası bu yüzdeliği belirtmektedir.)
- Topluluk sembollerinin kullanımı
- İsimlerinin orijinal olarak yazılması
- Yerleşim yerleri ve sokak isimlerinin olması
- Kamu yayıncılığında kendi dillerinde pay
- Kendi medyalarını kurma ve kullanma hakkı

- Örgütlenme hakkı.

Anayasanın haricinde, Dillerin Kullanımına Dair Yasadaki düzenlemelere göz atmak gerekir. Özellikle Türkçenin düzenlenmesi bakımından 1977 dil yasası ile kıyaslandığında kayda değer büyük değişikliklerin olmamasına rağmen, Sırpça hariç, sayıca azınlıklara ilişkin dil statülerini baştan itibaren yerel düzeylerde tutmakla farklılaşır. Kosova'da Dillerin Kullanımına Dair Yasanın 1.1 Maddesinde resmi ve hakça eşit dillerin Arnavutça ve Sırpça olduğunu düzenlemektedir. 1.2 maddede ise Türkçe, Boşnakça ve Romanca'nın belediyeler düzeyinde bu yasaya uygun olarak resmi dil statüsünde kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu yasaya uygunluktan kast edilen, nüfusun belli yüzdelerine bağlı olarak verilen dillerin, resmi dil, kullanımdaki resmi dil ve geleneksel dil olarak kullanılabileceğine ilişkin düzenlemelerdir. Yasa Türkçe için bir istisna sağlayarak, Prizren'de sayısına bakılmaksızın Türkçenin resmi dil olduğu düzenlemesi yer almaktadır.

Her ne kadar yaptırım gücü olmasa da topluluk haklarını korumak maksadıyla Kosova Cumhurbaşkanlığına bağlı Topluluklar Danışma Kurulu bulunmaktadır. Tüm toplulukların temsil edildiği bir kurul Cumhurbaşkanına bağlı olarak çalışmaktadır. Üyeleri, topluluk sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinden oluşur ve topluluklar ile hükümet arası iletişim mekanizması oluşturma, hükümetin politik ve yasal hazırlıkları hakkında topluluklara önceden bilgi verme görevini görmektedir (Kosova Anayasası, 2008: Madde 60).

2008 Kosova Anayasasının 61. maddesi kamu kurumlarında çalışma ve temsil garantisi sağlarken, bir sonraki madde ile yapılan düzenlemeler, yerel yönetimlere özel bir ilgi ile eğilmiş ve daha detaylı düzenlemelerde bulunmuştur. Yerel yönetimlerde temsil ve topluluk haklarının kullanımı ile uygulanması belediye tüzüklerine bırakılmasına rağmen çerçevesi bizzat anayasa tarafından çizilmiştir ve şu düzenlemelere (Kosova Anayasası, 2008: Madde 62) yer verilmiştir:

- Çoğunluğu teşkil etmedikleri bir belediyede, toplulukların nüfusu %10'un üzerinde ise belediye başkan yardımcılarında biri (topluluklardan sorumlu) bu topluluk mensuplarından seçilir.
- Bu makama seçilen, çoğunluk temsilcisi olamaz, topluluk temsilcilerinden seçimde en çok oy alan aday getirilir.
- Topluluklardan sorumlu başkan yardımcısı, topluluklar arası diyalogu gözetir ve belediyenin topluluk haklarına karşı olası icraatlarına yönelik itiraz ve şikâyetlerde bulunur. İtirazı belediye meclisine iletir. Meclisin düzenlemesini kâfi görmemesi durumunda doğrudan anayasa mahkemesine müracaat edebilir.

Topluluk mensuplarının temsil düzeyi devletin en üst organı olan Parlamentoda da pozitif ayrımcılık unsuru olarak yer almaktadır. 120 sandalyelik Kosova Parlamentosunda 20 yer Kosova'da çoğunluğu oluşturmayan topluluklara verilmiştir. Anayasaya göre açık seçimlerde mevcut kontenjan kadar üye çıkaramayan topluluklar en az şu temsiliyete sahiptirler:

Sırp topluluğu 10; RAE olarak ifade edilen Roman, Aşkali ve Mısırlı toplulukları 1+1+1, RAE'den en çok oy alan topluluğa +1 sandalye verilir; Boşnak topluluğu 3; Türk topluluğu 2; Gorali topluluğu 1. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 64)

Meclisin yapısı hakkındaki düzenlemelerde topluluk mensuplarına 2 başkan yardımcısı koltuğu verilmektedir. Bunlardan biri Sırp topluluğuna; diğeri ise Sırp olmayan diğerk topluluk mensuplarına aittir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 64).

Etnik temelli düzenlemeler devletin işletim sistemi ve karar mekanizmalarına da sirayet edecek şekilde yapılmıştır. Meclis komisyonlarında komisyon başkanı çoğunluk toplumundan ise her komisyonda en az bir başkan yardımcısı azınlık topluluklarından olur (Kosova Anayasası, 2008: Madde 77). Toplulukların hak ve çıkarlarını koruma ve gözetmeye ilişkin daimi bir komisyon bulunur. Anayasa tarafından özel olarak düzenlenen bu komisyonun, yasama yıllarına göre yapısal değişiklik göstermesi veya kaldırılması anayasada bir değişiklik yapılmadığı sürece mümkün değildir. Anayasada toplulukları ilgilendiren değişiklikler konusunda ise Meclisin 2/3 çoğunluğunun yanı sıra toplulukların da 2/3 çoğunluğu istenir. Topluluk Hak ve Çıkarları Komisyonu Meclisin daimi komisyonudur ve üyelerinin 1/3'i Mecliste grubu olan partilerden; 1/3'i Sırp topluluğundan; 1/3'i de diğerk topluluk temsilcilerinden oluşur. Meclis başkan yardımcılarında herhangi birinin teklifi veya talebi üzerine Meclis komisyonlarındaki herhangi bir yasa topluluklar komisyonuna iletilir. Ve topluluklar komisyonu 2 hafta içinde görüş ve önerilerini sunar. Komisyon, topluluk hakları için zaruri gördüğü konularda kendisi de yasa teklifinde bulunabilir veya önlemler aldırabilir. Komisyon üyeleri bireysel görüşlerini de sunabilir (Kosova Anayasası, 2008: Madde 78).

Topluluk hak ve çıkarlarını düzenleyen veya topluluklar açısından önemli görülen yasaların kabulü veya değiştirilmesi için Meclis'in salt çoğunluğunun yanı sıra etnik topluluklara ayrılan milletvekillerinin de çoğunluğunun oyu aranmaktadır. İlgili görülen ve anayasada atıfta bulunulan yasalardan bazıları şunlardır: Topluluk haklarını düzenleyen yasalar, dil yasası, kültürel mirasın korunması yasası, dini özgürlükler yasası, eğitim yasası, semboller ve onların kullanımı yasası. Topluluk mensupları için pozitif bir ayrımcılık içeren bu yasaların hiçbiri referanduma götürülemez. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 81).

Toplulukların devletin karar alma ve yönetim mekanizmalarında temsili konusunda yürütme organı için de düzenlemeler yapılmıştır. Çoğunluk toplumunun siyasi partilerinin tek başına iktidara muktedir olmaları durumunda bile hükümette sayısal olarak azınlık toplumlarına ayrılan sandalyeler mevcuttur. Bu rezerv sandalyeler, koalisyon hükümetlerinin de doğal ortaklarıdır. Hükümette en az bir bakan Sırp ve en az bir bakan Sırp olmayan topluluklara aittir. Hükümetin 12'den fazla bakanlıktan oluşması durumunda, çoğunluk olmayan toplumu temsil eden bir bakanlık daha tahsis edilir. Bakan yardımcıları da bu kontenjanlardan yararlanmaktadır. Hükümette en az 2 bakan yardımcısı Sırp ve 2 bakan yardımcısı Sırp olmayan topluluklara aittir. Hükümetin 12'den çok bakana sahip olması durumunda ise ilave birer bakan yardımcısı Sırp ve Sırp olmayan topluluklarına tahsis edilir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 96).

Yasama ve yürütmenin haricinde yargı organlarında da sayısal olarak azınlık olan topluluklara ayrılan kontenjanlar mevcuttur. Kosova Yüksek Mahkemesinde 3 yargıçtan az olmamak kaydı ile toplam yargıçların en az %15'i; diğer tüm mahkemelerde de 2 yargıçtan az olmamak kaydıyla toplam yargıçların en az %15'i etnik topluluk mensuplarına ayrılmıştır. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 103).

Yargı denetimini sağlayan ve 13 üyeli Kosova Yargı Konseyinin de 4 üyesi azınlık topluluklarına ayrılmıştır. 4 üyeden ikisi Sırp, ikisi de diğer etnik topluluk mensuplarına aittir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 108).

Bu kontenjan uygulamaları Anayasa Mahkemesi için de geçerlidir. 9 üyeli Anayasa Mahkemesinin 2 üyesi çoğunluk olmayan topluluklara aittir. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 114).

Güvenlik güçleri konusunda da diğer kamu kurumlarında olduğu gibi sayısal bir rakamın verilmemesine rağmen Kosova güvenlik güçlerinin Kosova'nın etnik çok yapılılığını yansıttığı (Kosova Anayasası, 2008: Madde 126); keza Kosova polis teşkilatı için de Kosova polisinin, Kosova'nın etnik çok yapılılığını yansıttığı ve özellikle ilgili belediyelerde etnik toplulukların temsili mümkün olan en yüksek derecede temin edildiği ibareleri yer almaktadır (Kosova Anayasası, 2008: Madde 128).

Kosova Anayasası demokrasi açısından önemli gördüğü seçim komisyonu için de etnik topluluk temsiliyetini garanti altına almıştır. Anayasanın (2008) 139. Maddesine göre 11 üyeli Merkez Seçim Komisyonunun 1 üyesi Sırp; 3 üyesi de diğer etnik topluluklara ait olduğunu düzenlemektedir.

Son olarak etnik toplulukların belirleyici konumlanışını değerlendirebilmek amacıyla Anayasa değişikliklerinde verilen role değinmek gerekir. Anayasa değişikliği, milletvekillerinin 2/3 çoğunluğu ile gerçekleşir. Ancak Kosova

Anayasasındaki bir değişiklik için parlamentonun 2/3 çoğunluğunun yanı sıra, parlamentoda topluluklara ayrılan milletvekillerinin de 2/3 çoğunluğu aranır. (Kosova Anayasası, 2008: Madde 144).

III. UYGULAMADA HAKLAR VE MEKANİZMALAR

Gerek eski Yugoslavya Yönetimi gerekse Kosova yönetimi ve onu yönlendiren aktörler, bölgede barış ve istikrarın milli kimliklerin ahengi üzerine kurulabileceğini biliyordu. Habermas'ın da vurguladığı üzere (2002:23), etnik merkezli bir milliyetçilik anlayışı ile devletin üst kimliğini oluşturan kozmopolit devlet vatandaşlığı arasındaki çatışma devam ediyordu. Yugoslavya, üst kimlik olarak Yugoslavlık bilincini oluşturamadığı gibi, Kosova da Kosovalılık bilincini inşa etmekten uzaktır. Ama bir dönem Yugoslavya için içindeki tüm milli kimlikleri barındıran bir vatanseverlik bilinci hakimken, bugünkü Kosova için de bir vatanseverlik kavramı üzerine Kosovalılığı inşa etmek mümkündür. Bu vatanseverlik kavramının içinde, tüm etnik – milli grupların ahengi yatmaktadır. Yugoslavya bu ahengi kardeşlik ve birlik temeline oturtmuştu. Kosova mimarları bunu çok etniklilik, çok kültürlülük ve çok dinlilik ahengine oturtmaya çalışmaktadırlar. Bu ahengi ve düzeni korumak için birçok yasal düzenleme ve mekanizma oluşturulmaktadır. Sistem işlediği sürece barış ve istikrar, ahengin ayarı bozulduğu zaman da çatışma ve kaos hakim olmaktadır.

A. Yönetim Sisteminde Etnik Kimliklerin Konumu:

Etnik kimliklerin konumlanışında -eşitliğe rağmen- haklar bakımından hiyerarşi bulunmaktadır. Tito Yugoslavya'sında ulus ile halklar ayrımı yapılarak kimlerin daha eşit olduğu ifade edilmiştir. Bu temel ayrıma göre iki kategoride milli haklar sınıflandırılmıştır. Birinci kategoride, güney Slav ırkından gelen Sırp, Hırvat, Sloven gibi cumhuriyet yapısına sahip milletleri oluştururken, ikinci kategoride sayısına bakılmaksızın Arnavut, Türk, Macar gibi diğer topluluklar yer almışlardır.

Bugünkü Kosova'da ise Kosova toplumunun Arnavutlar ve diğer topluluklardan oluştuğu ifade edilerek Arnavutlara birincil önem atfedilmiştir. Topluluklar kavramının içine ise etnik olanlarla, kültürel, dini ve marjinal gruplar aynı tanım içine sokulmak suretiyle karmaşılaştırılmıştır. Mevzuattaki özel düzenlemeler ile Sırlar, Arnavutlara yakın bir konum elde etmiştir. Böylece haklar bakımından uygulamada 3 kategori oluşmuştur. Birinci kategoride mutlak çoğunluğu oluşturan, devletin hakimi olan Arnavut toplumu mensupları yer almaktadır. İkinci kategoride dili ve yazısı Arnavutça ile eşit

statüde bulunan ve milli hakları birinci derecede garanti altına alınan Sırp lar yer almaktadır. Üçüncü kategoride de diğerleri başlığı altında Türkler, Boşnaklar, Gorahlılar, RAE toplulukları ve başka etnik, dini ve kültürel gruplar yer almaktadır. Bu toplulukların hakları da genelde yerel düzeylerde sınırlı tutulmaya çalışılmıştır.

B. Yugoslavya Yönetimi: Uygulamalar – Mekanizmalar

Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti (YSFC) Meclisi - Federal Meclis, devletin en yüksek organı olarak tanımlanmaktadır. Yapılanma alt kademelere doğru cumhuriyet ve özerk bölge meclisleri olarak gitmektedir. Bunun altında bir nevi temsilciler meclisi olarak görev yapan federal, cumhuriyet ve özerk bölge çapında konseyler bulunmaktadır. Konseylerin altında da yürütme konseyleri teşkilatlanması söz konusudur. Devletin icra organı, yürütme konseyleridir. Hükümet görevini gören bu konseylerin Federal düzeyden, belediyelere kadarki yapılanmaları söz konusudur.

Anayasanın ilk cümlesinde belirtilen “Yugoslavya komünist partisinin başkanlığında” kavramı üstü kapalı olarak bu organların işleyişine nüfus eder. Anayasa her ne kadar komünist partisine doğrudan bir görev vermese bile, YSFC Meclisinde bulunan seçim ve atamalar kurulu işleyişin düzgün bir şekilde ilerlemesi yönünde gerekli denetim mekanizmalarını oluşturur.

YSFC Meclisinde seçim ve atamalar kurulu, görevlere seçilecek veya atanacak ya da getirilecek kişileri teklif etme işlevini görmektedir. Ulusların ve halkların, yani çoğunluğun ve azınlığın temsilcilerinin (hatta bölgesel dağılımların bile) dengeli bir temsiline dikkat eden organ, seçim ve atamalar kuruludur.

Yönetim kademesi açısından vurgulanması gereken esas konulardan biri de YSFC Başkanlığının yapısıdır. Her cumhuriyet ve özerk bölgenin birer temsilcisinden oluşan başkanlıkta yer alacak isimler seçim ve atamalar kurulu tarafından belirlenir/teklif edilir.

Sosyalist Yugoslavya, ikinci dünya savaşında faşizm karşıtı bir sosyalist sistem olarak kuruldu ve kuruluş aşamasında milliyetçi odaklarla (Sırp milliyetçileri çetnikler, Hırvat milliyetçileri ustaşlar, Arnavut milliyetçileri balistler olarak teşkilatlanmışlardı) yoğun bir mücadele verdi. Bu yüzden milliyetçilik aslında ‘kötülenen’ kavramların başında idi. Bu yüzden milli hakların talebi ve uygulanması hep ‘kardeşlik birlik’ esasına dayanılarak yapıldı.

Sosyalist Yugoslavya, devletin en temel kurumu olarak belediyeyi tanımladığı için, belediyeler düzeyindeki ilişkilerde özellikle yerel halkın doğrudan yönetim mekanizmalarına katılmasını önemli görmüştür. Bu düzenlemeler

uygulamaya, örneğin Kosova’da bir belediye başkanı Arnavut ise yardımcısının Sırp olması, bir başka belediye organının başında ise Türk temsilcisinin seçilmesi onun yardımcısının da Arnavut olması gibi karmaşık ve karşılıklı bağımlılık esaslarına dayalı bir düzeni getirmiştir. Kurumsal bir yapıya sahip olmamasına rağmen bu ahengi parti organlarının, yönetim organları ile yakın istişareleri sağlamaktadır.

Sosyalist Yugoslavya Anayasası, farklı etnik kimliklerin varlığını garanti altına almasına rağmen, anayasa metni detaylı düzenlemeler ve mekanizmalar oluşturmamıştır. İşleyişi, ‘başta olan’ komünist partisi organlarının oluşturduğu teamüller sağlamıştır. Teamüllerin ayarı şaşınca ve etnik merkezli odaklar sonucu oluşan milliyetçilik, vatanseverliğin önüne çıkınca sistemin ahengi de şaşmış ve kardeşlik birliğin büyüğü bozulmuştur.

C. Kosova Yönetimi: Uygulamalar – Mekanizmalar

Kosova yönetimi parlamenter demokrasiye dayalı bir sistemdir. İnsan hak ve özgürlükleri ile etnik topluluk haklarına ilişkin temel düzenlemeler bizzat anayasa metninde ele alınmıştır. Halkın iradesini temsil eden Parlamentoda tutup, en küçük yönetim organları olarak yapılan belediye organlarına kadarki tüm kurumlarda etnik toplulukların nasıl temsil edileceği düzenlenmiştir.

Sayıcı azınlıkta olan topluluklara pozitif ayrımcılık olarak tanınan kontenjan ve hakların uygulaması, parlamentoda yer alan söz konusu toplulukların siyasi temsilcileri olan partiler tarafından kullanılmaktadır. Eski Yugoslavya yönetimiyle kıyaslandığı zaman, eskiden ayarı yapan parti tek iken, şimdi sayıcı çoktur.

Ancak uygulamada azınlık toplumuna tanınan kontenjan ve pozitif ayrımcılıklar yapaylık sergilemektedir. Çoğunluk toplumu tarafından, azınlıkların uluslararası camianın zorlaması sonucu oluşturulan haklar olarak bakılmasına sebebiyet vermektedir. Mevzuatta, azınlıklara ayrılan kontenjanların kullanımı konusunda mekanizmalar bulunmamaktadır. İktidar, azınlık toplumunu temsil etmese bile kendine sadık birey ve politik gruplardan yandaş bir takım ile temsiliyeti çözdüğünü öne sürebilmektedir. Bu durum da doğal olarak meşruiyet problemlerini yaratmaktadır.

Anayasada garanti altına alınan kontenjanların bulunmasına rağmen, bu kontenjanlara yapılacak atamaların mekanizmaları bulunmamaktadır. Yani bir nevi çok etnikli ‘seçim ve atamalar’ kurulu bulunmadığı için, sayıcı azınlık olanların temsili aslında iktidar partisinin elindedir. Teamül iktidara yakın siyasi partinin atamayı gerçekleştirmesi veya atama usulünü belirlemesi yönünde işlemektedir. Sonuçta partisel bir koordinasyon söz konusudur.

Öte yandan mevzuatlarda var olan birçok hakkın uygulamada kullanımı mekanizmaların eksikliği sebebiyle hayata geçmesi mümkün değildir. Örneğin, anayasadaki eşit hakların verilmesi ve dillerin resmi olarak kullanılması uygulamada pek mümkün değildir. Örneğin Kosova'da Türkçenin tüm çapta garanti altına alındığı Prizren'de bile Arnavutça ve Sırpça ile eşit durumda değildir. Türkçenin kullanımı, Türk topluluğunun temel ihtiyacı ve insan hakları bakımından temel hak ve özgürlükler olarak değil, özellikli ayrıcalıklar olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Her yönetim, ister meşru ve demokratik bir zemine dayansın, isterse baskıcı ve antidemokratik bir işleyişe dayansın, varlığını sürdürmek için belli bir direniş sergiler. Varlığını sürdürmek için de hem baskı hem de ideolojik aygıtlarını kullanır. Altuser'e göre (2000:33-35), devletin baskı aygıtları, ordusu, polisi, yönetim organları, mahkemeleri, hapishaneleri ve saire iken devletin ideolojik aygıtları da dini yapıları, eğitim ve öğretim kurumları, siyasal aygıtları (partileri de içeren politik sistem), sendikaları, medyası, kültürel aygıtları (edebiyat, güzel sanatlar, spor) teşkil etmektedir. Devletin baskı aygıtları, zor kullanarak işlerken, devletin ideolojik aygıtları da ideolojiyi kullanarak işlerler.

Balkanlardaki toplumlar, ideolojik ve tarihsel paradigmalarına göre birbiriyle savaşmak için tarihin derinliklerinden çatışmaya sebebiyet verebilecek unsurlar çıkarmakta ne kadar becerikli ise, çok kültürlü bir ortamda, çok uluslu veya çok etnikli ya da her iki özelliği aynı anda olan devletlerde, çoklu yönetim odakları ile yaşama iradesi gösterme konusunda da en az o kadar beceriklidir. Önemli olan bu iradenin hangi yönde gösterileceği konusudur.

Tito Yugoslavya'sında olduğu gibi, bugünkü Kosova'da da devletin hem baskı hem de ideolojik aygıtları işlemektedir. İdeoloji bir insanın ya da bir toplumsal grubun zihninde egemen olan fikirler, tasarımlar sistemini oluşturmaktadır (Altuser, 2000:47), ve bu sisteme sadık kalındığı sürece, sistem meşru gözükmemektedir.

Tito Yugoslavya'sının hukuki düzenlemesinde ulus ile halklar kavramının sistemin işleyişini sağlayan temel metinlere yerleştirilmesi, pratikte de bu kavramın kardeşlik birlik söylemi ile belli bir koruma altına alınması, ulus ile halklar tabirinin, halklar tanımında azınlık ifadesinin örtülmesi ve eşitlik zırhının altındaki eşitsizliğin teşhir edilmesine izin verilmemesi sistemin işleyiş ve meşruiyet elde etmesi bakımından oldukça önemli bir rol oynamıştır. Oysa pratikte, anayasa ve diğer yasalar ile garanti altına alınan birçok hakkın uygulanmasına zemin hazırlanmadığı gibi uygulama mekanizmaları da oluşturulmamıştır.

UNMIK Kosova'sında da pratikte azınlık kavramının kullanılmasına rağmen, anayasa dahil tüm mevzuatta 'topluluklar' kavramı ileri sürülmektedir. İlk etapdaki topluluklar tanımlaması ile çoğunluk toplumunun da kapsanmaya çalışılmasına rağmen, Anayasadaki Kosova toplumunun Arnavutlar ve diğer topluluklardan oluştuğu ifadesi topluluklar kavramına yüklenen anlamı zayıflatmaktadır. Böylece Kosova toplumunu oluşturan, topluluklar arası kategorileştirmeler ortaya çıkmaktadır. Bu kategoriler iç içe geçse bile, (örneğin: *Arnavutlar tam hakim; Sırp lar topluluklar mensubu olarak Arnavutlarla dil eşitliği ve belli kültürel, dini imtiyazlar hakimi; Türkler topluluklar mensubu olarak, Prizren'de kayıtsız şartsız dil hakimi, diğer konularda da yasalar elverdiği ölçüde hak sahibi; Boşnaklar... Romanlar... ve diğerleri de 'hak eşitliği kapsamında eşit topluluklar olarak sınırlı haklara sahip 'eşit' topluluklar olarak nitelense bile*) toplulukların hakim olan çoğunluğun karşısında, kültürel bir etnik grup olarak lanse edilmesine şiddetle karşı çıkmak gereği topluluklar arası ahengi korumanın başat şartlarından biridir. Çünkü bu tip bir düzenleme ile Kosova'nın hem çok uluslu hem de çok etnikli bir devlet karakterinden uzaklaşmakta ve topluluklar tabiri ile sayıca çoğunluğun dışındaki tüm ulusal, etnik, dini, kültürel ve marjinal gruplar aynı potada eritmeye mahkum edilmektedir. Arnavutlar ve topluluklar ifadesi, çoğunluk ve diğerleri olarak algılanmakta ve diğerleri etnik, dini veya kültürel öğelerle sınırlandırılmakta, böylece de milli – ulusal karakterleri pasif konuma düşürülmektedir.

Çeşitli gruplar yan yana yaşadıkları politik cemaate sadık kalmadığı sürece çokuluslu devletler varlıklarını sürdüremez (Kymlicka, 1998:42). Bu çok uluslu devletin üst politik yapısı kendilerinden hiçbirinin milli kimliği olmayabilir. Ama bu üst politik kimliğe vatanseverlikle bağlılık şarttır. Yugoslavya bu vatanseverliği, kardeşlik ve birlik bağları ile oluşturmaya çalışmıştır. Yugoslavya'da yaşayan etnik merkezli tüm kimlikler buna sadık kaldığı sürece Tito Yugoslavya'sı barış ve istikrar içinde yaşamıştır.

UNMIK teamülleriyle oluşturulan yeni Kosova'da da etnik gruplar arası benzeri bir kardeşlik temeli atılmaya çalışılmaktadır. Kardeşlik birlik kavramının yerini, çok etniklik söylemi almıştır. Çok etnikli, çok dinli ve çok kültürlü Kosova söylemiyle oluşturulan bu yeni yapıya sadık kalındığı sürece Kosova barış ve istikrar içinde yaşayacaktır. Ama etnik temelli çıkışları gerektirecek bir sistemin işlemesi durumunda Kosova yeni çatışmalara gebe olacaktır. Bu nedenden ötürü etnik unsurların, kaderini tayin hakkını bu devletin sınırları içinde sağlayabilme serbestliğini hissetmeleri büyük önem taşımaktadır.

“Toplu yaşamın, pozitif hukukun araçlarıyla meşrulaştırılması istendiğinde, karşılıklı kabullenilmesi gereken hakları tam olarak yürürlüğe koyan

anayasadır” (Habermas, 2002:111). Anayasaların, gerekleri yansıtması ve sayıca azınlık veya çoğunluğa bakılmaksızın hakkaniyet ölçülerine sadık kalması koşulunda adına ister kardeşlik ve birlik, isterse çok uluslu ve çok etnikli yapı deyin, barış ve istikrarı temin edecektir.

KAYNAKÇA

ALTHUSSER, Louis (2000) İdeoloji ve Devletin ideolojik Aygıtları (çev)
Yusuf Alp – Mahmut Özışık, İletişim yayınları İstanbul.

HABERMAS, Jürgen (2002) Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak - Siyaset
Kuramı Yazıları (çev) İlknur Aka, YKY İstanbul.

KYMLICKA, Will (1998) Çokkültürlü Yurttaşlık – Azınlık Haklarının Liberal
Teorisi (çev) Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları İstanbul.

MRDJEN, Snjezana (2003) “Narodnost u popisima. Promenljiva i nestalna
kategorija”, Stanovnistvo, 1-4, ss.77-103

MUZBEG, Bengi (2009) “Balkan Savaşlarından UNMIK Yönetimine Kosova
Türklerinin Siyasi ve Hukuki Statüsü” Ankara Ün. SBF –
yayınlanmamış tez.

MUZBEG, İskender (2003) “Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri”,
Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı, (Ed) Erhan
Türberdar, ASAM yayınları, Ankara, ss.98-123

PREECE, Jennifer Jackson (2001) Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet
Sistemi (çev) Ayşegül Demir, Don Kişot Yayınları, İstanbul.

DİĞER BELGELER:

Kosova Anayasası, 2008.

Yugoslavya Anayasası, 1974.

Kosova Sosyalist Özerk Bölgesinde Dil ve Yazıların Hak Eşitliğine Dair Yasa,
1977.

Kosova Cumhuriyetinde Dillerin Kullanımına Dair Yasa, 2006.